

Dreyfus-affæren og dens følger

Af Elke-Vera Kotowski

Oversat af Jens Ellekær

Kilde: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 50, 2007, *Bundeszentrale für politische Bildung*

Aus Politik und Zeitgeschichte udgives af den tyske Forbundscentral for politisk dannelse (*Bundeszentrale für politische Bildung*) som et tillæg til ugeavisen *Das Parlament*. Med forbundscentralen egne ord har udgivelsen til formål at ”offentliggøre videnskabeligt baserede, alment forståelige bidrag til samtidshistoriske og socialvidenskabelige temaer såvel som til aktuelle politiske spørgsmål. Tillægget er et forum til diskussion, en indføring i komplekse vidensområder og tilbyder en afbalanceret blanding af grundlæggende og aktuelle analyser.”

Elke-Vera Kotowski, født 1961; dr.phil., er videnskabelig medarbejder ved *Moses Mendelssohn Zentrum für europäisch-jüdische Studien* samt docent på Historisk Institut ved universitetet i Potsdam. Hun har skrevet og redigeret en række bøger om jødiske emner.

”Hvis I vil det, er det ikke et eventyr” – således formulerede Theodor Herzl, grundlæggeren af den zionistiske bevægelse, undertitlen til sin i 1902 udgivne utopiske roman *Altneuland*, hvori han fremlagde idealet for et fremtidigt ”hjemsted for jøder”. Hvad der skete i Frankrig i slutningen af det 19. århundrede, var ikke noget eventyr. Affæren omkring Alfred Dreyfus, en fransk kaptajn af jødisk tro, fik Herzl til at rette sin opmærksomhed mod det i Europa stadig mere højtlydt artikulerede ”jødespørgsmål” og mod at løse dette gennem en ”jødestat” (hvilket også var titlen på hans politiske hovedværk, som han udgav i 1896).

Herzl, der siden 1891 havde arbejdet i Paris som korrespondent for *Neue Freie Presse* i Wien, var øjenvidne til og rapporterede de skæbnesvangre begivenheder, der udgjorde et

Theodor Herzl

vendepunkt i Frankrig og i jødernes historie i Europa. *L’Affaire*, som næsten hver fransk borger forbinder den længstvarende samfundskrise i Den Tredie Republik med, gør endnu i dag indtryk og udgør en milepæl i den kollektive erindring, idet den skærpede den samfundsmæssige og politiske bevidsthed – ikke blot i *la Grande Nation*, men i hele Europa.

Dreyfus-affæren

Under tømning af en papirkurv hos Max von Schwartzkoppen, militærattaché ved den tyske ambassade i Paris, fiskede en regøringskone, der arbejdede for den den hemmelige franske tjeneste, den 25. september 1894 et dokument op, som hun overgav til Krigsministeriets efterretningskontor. Dette dokument, der er gået over i historien som *le bordereau* (adviseringsskrivelse, føgeskrivelse) oplistede hemmelige informationer (for eksempel ”en optegnelse over den hydrauliske bremse til 120 mm skyts og over de erfaringer, man har gjort med denne”), som

adressaten blev stillet i udsigt. *Bordereau*’et var håndskrevet og anonymt. Imidlertid kunne forfatteren kun befinde sig i generalstaben i Paris, idet de adviserede informationer kun var tilgængelige dér.

På grundlag af en fotografisk kopi blev der i generalstabens efterretningsektion foretaget en sammenligning af håndskrifter. Mistanken faldt hurtigt på en patriotisk og meget ambitiøs jødisk artillerikaptajn ved navn Alfred Dreyfus (1859-1935), som siden januar 1893 havde været i færd med at gennemgå en toårig skoling i generalstaben og på det tidspunkt var tilkommanderet et parisisk infanteriregiment. I generalstaben var man generelt enig om, at han var mistænkelig, fordi han ikke blot var alsacer og dermed kvasi-tysker, men også jøde og dermed prædestineret til forræderi. Den 14. oktober 1894, en søndag, kørte forberedelserne til arrestationen af Dreyfus i højeste omdrejninger. Krigsministeren, divisionsgeneral Auguste Mercier, udnævnte major Armand du Paty de Clam til *officier de police judiciaire* og betroede ham forundersøgelserne, mens man dog samtidig underskrev Dreyfus’ arrestationsordre. Under påskud blev Dreyfus den 15. oktober beordret til generalstaben og dér pålagt at nedskrive nogle for ham forelagte sætninger. Det drejede sig om ord og delsætninger fra *bordereau*’et. Selv om en håndskriftskyndig kun få dage forinden havde afvist at kunne genkende Dreyfus som forfatteren, var en overfladisk lighed for efterretningssektionens officerer et tilstrækkeligt bevis for, at Dreyfus var dokumentets ophavsmand og dermed landsforræder. Dreyfus blev ført bort og samme dag underlagt en tidsubestemt undersøgelsesarrest.

Allerede efter 14 dage afsluttede Du Paty de Clam forundersøgelserne, hvorunder de mest forskelligartede ”bevisstykker” blev sammensat, ”for at styrke det én gang fastlagte spor”¹ Den 31 oktober meddelte pressebureauet *Agence Havas*, at en officer var blevet fængslet som følge af mistanke om højforræderi. Dagen efter udpegede den antisemitiske avis *La Libre Parole* ”jøden” Dreyfus som den skyldige. Den 3. november 1894

rejste militæradvokaturen anklage mod Dreyfus; den 19. december blev retsforhandlingerne indledt i Krigsretten. Allerede efter tre dage fulgte den enstemmige domsafsigelse. Den dengang 35-årige ægtemand og far til to børn blev afskediget fra hæren med tab af ære og dømt til forvisning på livstid til Djævløen - *Île de Diabole* -, der var en særlig afdeling af straffekolonien i Fransk Guyana.

Få dage inden retssagen blev indledt i Krigsretten, formulerede von Schwartzkoppen, der var uvidende om, at *bordereau*’et² fra hans papirkurv tjente som det eneste reelle bevismateriale mod Dreyfus, sin vurdering af ”tilfældet Dreyfus” og sendte denne per brev, dateret den 14. december 1894, til Berlin: ”Sagen omkring Dreyfus er fortsat fuldstændig mørkelagt. Det er endnu ikke blevet fastslået, hvad det dokument indeholder, som Dreyfus skal have overgivet til en udenlandsk militærattaché eller agent. (...) Stadig mere tyder på, at sagen vil ende med en frifindelse af Dreyfus, hvorunder ikke blot krigsministerens allerede meget underordnede stilling samt generalstabschefens naturligvis ville lide betragteligt, og at førstnævntes også vil være helt uholdbar. (...) boulevardpressens stillingtagen til fordel for krigsministeren kan kun fremme sidstnævntes fald, som allerede inden Dreyfus-affæren var en afgjort sag.”³

1 Detlev Zimmermann: Eine Bewährungsprobe für die Republik. Frankreich und die Dreyfus-Affäre. I: Elke-Vera Kotowski/Julius H. Schoeps (Hrsg.): *J’Accuse ...! ... ich klage an! Zur Affäre Dreyfus. Eine Dokumentation*. Berlin 2005, s. 37.

2 Den 20. juli 1894, to måneder inden *bordereau*’et havnede hos efterretningstjenesten, dukkede en fransk major ved navn Marie-Charles-Ferdinand Walsin-Esterhazy op på den tyske ambassade i Paris og tilbød militærattachéen, oberstløjtnant Max von Schwartzkoppen, sin tjeneste. Allerede næste dag modtog Schwartzkoppen et brev fra Esterhazy, hvori denne adviserede en rejse og informationer om Rusland. Den 27. juli henvendte Esterhazy sig på ny til Schwartzkoppen, gav denne oplysninger om sig selv og krævede et månedligt beløb på 2000 francs for sine fremtidige tjenester. Om dette møde noterede Schwartzkoppen: ”En aktiv fransk officer, der ikke holder sig tilbage fra at blive forræder mod sit fædreland (...)” Den 15. august købte Schwartzkoppen de første ”hemmelige” dokumenter af Esterhazy. Det drejede sig om en mobiliseringsplan for det franske artilleri; Esterhazy modtog 1000 francs. Den 1. september overgav Esterhazy på ny tre dokumenter til Schwartzkoppen: en fortegnelse over dækningstropper, en beskrivelse af den korte 120 mm kanon og et udkast til skyderelementet for feltartilleriet. Få dage senere fulgte en beretning om artillerimanøveren i Sissonne.

3 Udenrigsministeriets politiske arkiv, Berlin.

Følgerne

Som Schwartzkoppen havde antydnet, bestræbte krigsministeriet sig på at få afsluttet sagen hurtigst muligt og på, at mindst muligt skulle nå ud til offentligheden. Og alligevel blev der givet afmålte informationer (om end, som det senere skule vise sig, fingerede) til pressen, der straks kastede sig over sagen. Hvad enten det var liberale eller konservative aviser, så rettede de verbale flammekastere – uagtet sandhedsindholdet i beskyldningerne – sig mod ”jøden Dreyfus”. Den nye trykkes teknik gjorde det muligt for aviserne at vise prangede karikaturer i stort format af agenten for arvefjenden Tyskland⁴ på forsiderne. Hvor krigsminister Mercier havde været anset som en fiasko, hvis tilbagetræden var blevet krævet, så var han nu en folkehelt og hærens halvgud, der gjorde kort proces med forræderen.

Når det kom til reportagerens antisemitiske attituder, så holdt hverken den højre- eller den venstreorienterede presse sig tilbage. Spionageanklagen mod en jødisk officer, der tilmed stammede fra Alsace - som efter den tabte Tysk-franske Krig i 1870/71 var blevet annekteret af Tyskland - blev en katalysator for alle de utilfredse og dem, der kom til kort i det franske samfund. Dreyfus tjente som klassisk synderbuk. For mange katolikker var han inkarnationen af en kristusmorder; for ikke så få socialister symboliserede han den jødiske storkapital à la Rothschild samt ambitioner om en verdenskonspiration. For revisionisterne var han indbegrebet af republikkens vildskud samt dens misforståede tolerance og det destruktive demokratiske lighedsideal. I militæret, der i vidt omfang stadig var traumatiseret af den tabte krig, og hvis officerer hovedsageligt blev rekrutteret fra aristokratiet, kunne der også fornemmes en antisemitisk grundtone: forbehold, som den militære ledelse plejede, når det kom til besættelse af højere officersposter med jøder.

En af de skarpeste oppiskere af anti-jødiske følelser var Edouard Drumont, som allerede med sin bog *La France juive* fra 1886 (den tyske udgave

udkom allerede samme år under titlen *Das verjudete Frankreich*) havde fremkaldt et skifte i den offentlige opinion i Frankrig. *La France juive* blev en slags bibel for antisemitterne.⁵ Allerede i udgivesåret blev der solgt 10.000 eksemplarer af denne pamflet, og frem til 1914 blev den genoptrykt mere end 200 gange. Drumont, som i 1889 havde stiftet Antisemitligaen,⁶ forstærkede den antisemitiske propaganda, da han fra 1889 udgav sin egen avis *La Libre Parole*, hvori han fremførte en stærkt antisemitisk polemik. Kort efter stiftelsen af *La Libre Parole* berettede Theodor Herzl i en artikel til *Neue Freie Presse* fra Paris om Drumonts åbne antisemitisme. Under overskriften ”Franske antisemitter” hed det: ”Fra gammel tid egner jøderne sig fortræffeligt til at blive gjort ansvarlige for regeringens fejl og misbrug, for de regeredes ubehag og elendighed, for pest, misvækst, hungersnød, offentlig korruption og forarmelse.”⁷

I sit antisemitiske propagandablad kunne Drumont selv ses i karikaturer, for eksempel i udgaven fra den 10. november 1894, hvor hans overmægtige kontrafej har til hensigt at fjerne forræderen Dreyfus – udstyret med et formentlig jødisk fysiognomi og den hyppigt tilbagevendende tyske pikkelhue – med en ildrager. Med sådanne karikaturer, der også fremkom i mange andre, helt igennem mere moderate aviser, blev folkesjælen antændt. Da den dømte Dreyfus den 5. januar 1895 måtte udstå den offentlige degraderings ydmygende procedure, stod der 20.000 nysgerrige langs gitterhegnet omkring *l'École militaire*, eller de klatrede op i de omkringstående træer og råbte i kor: ”Død over forræderen! – Død over jøderne!”

På Herzl, som overværede denne ydmygelse, gjorde begivenheden et varigt indtryk: ”Klokken

⁴ Efter Preussens opstigen så Frankrig en ny rival i sit umiddelbare naboland, der som følge af den af Frankrig tabte krig i 1870/71 og den efterfølgende dannelse af Det Tyske Kejserrige samt den vågnende tyske nationalfølelse udløste stor bekymring i *la Grande Nation*.

⁵ I dette tobindsværk, der blev en af det 19. århundredes største boghandlersucceser, gjorde Drumont jøderne ansvarlige for Frankrigs fald og ulykke. Han udviklede et lukket system af antisemitisme og baserede sig på forskellige tidligere tænkere: Hos Gougenot des Mousseaux betjente han sig af dennes sammensværgelsesteori, og fra Gobineau tog han dennes raceteori. Ifølge Drumont er jøderne fremmede for franskmændene og af en mindreværdig race, der depraverer franskhedens karakter.

⁶ Tilsvarende den i 1879 i Tyskland af Wilhelm Marr stiftede Antisemitliga var også denne et samlingssted for erklærede modstandere af jødernes samfundsmæssige ligestilling.

⁷ *Neue Freie Presse*, 31. august 1892.

Forsiden af *La Libre Parole* 10. november 1894

Degraderingen af kaptajn Dreyfus

ni var den store plads fyldt med militære enheder, der dannede en karré. Fem tusind mand var udkommanderet. I midten var der en general til hest. Nogle minutter over ni blev Dreyfus ført ud. (...) Fire mand førte ham frem foran generalen. Denne sagde: 'Alfred Dreyfus, De er uværdig til at bære våben. I det franske folks navn degraderer jeg Dem.' Man fuldbyrdede dommen. Så hævede Dreyfus sin højre hånd og råbte: 'Jeg sværger og erklærer, at De degraderer en uskyldig. Leve Frankrig!'⁸ Videre hed det: "Jeg ser stadig den anklagede i hans mørke artilleristuniform (...). Og vredesudbruddet fra mængden på gaden lyder stadig i mine øren: *À mort! À mort les juifs!* Død over alle jøder ..."⁹

Herzl, der i 1897 havde indkaldt til den første zionistkongres i Basel, blev senest efter appellsagen i 1899 og den fornyede domfældelse af Dreyfus klar over, at det her ikke drejede sig om domfældelse af en hvilken som helst officer, men derimod om at placere skylden på en "jøde". I 1899 erkendte han i *North American Review*: "Processen mod Dreyfus gjorde mig til zionist."¹⁰ Han betragtede en fremtidig sameksistens mellem jøder og ikkejøder i Europa "på grundlag af gensidig forståelse og gensidig anerkendelse" som umulig og skønnede, at jødernes hidtidige forsøg på emancipation og integration havde været forgæves. For hvis ligestillingen var mislykket i Frankrig - menneskerettighedernes og det revolutionære princip om frihed, lighed og broderskabs land - hvor i Europa skulle det så lykkes?

Mellem 1895 og 1899 havde familien Dreyfus gjort alt, hvad der var den muligt for at bevise uskylden hos den ægtefælle og bror, der nu sad fængslet på Djævleøen under menneskeuværdige forhold. Hans hustru Lucie henvendte sig til offentligheden for at fremkalde en appellsag. For at give sin anmodning vægt, offentliggjorde hun det kostbareste og samtidig mest intime, der var tilbage af hendes mand: de sporadisk ankomne breve¹¹ fra Djævleøen, som hun

8 Ibid., 5. januar 1895.

9 Cit. efter Julius H. Schoeps, Theodor Herzl und die Affäre Dreyfus. I: samme/Hermann Simon: *Dreyfus und die Folgen*. Berlin 1995, s. 25.

10 Cit. efter *ibid.*, s. 24.

11 Brevene blev først offentliggjort i avisen *Le Siècle*, derefter

endog ønskede at følge ham til, men som hun ikke fik lov til. Disse ofte deprimerende breve fra en patriot, der til stadighed bedyrede sin uskyld og samtidig var stærkt knyttet til fædrelandet og militæret, tydede ikke på en forræder, men på et fortvivlet menneske, hvem der var overgået en stor uret. Hans ældre bror Mathieu involverede sig lige så kompromisløst i at få ham løsladt. Han fik støtte fra indflydelsesrige sympatisører, som overdrog ham aflastende bevismateriale. For atter af bringe Dreyfus-sagen i offentlighedens bevidsthed, lod han endog en fingeret melding om sin brors flugt fra Djævleøen sprede i pressen.

Samtidig var der personer inden for militæret, som tvivlede på Dreyfus' skyld, frem for alt major Georges Picquart, som siden 1. juli 1895 havde ledet efterretningssektionen. I august 1896 viste dens undersøgelser, at Marie-Charles-Ferdinand Walsin-Esterhazy, major i 74. infanteriregiment, entydigt måtte være ophavsmand til *bordereau*'et. Picquart underrettede vicegeneralstabschefen Charles-Arthur Gonse om opdagelsen, hvorefter han meget hurtigt blev fjernet fra sin post, og der endvidere blev rejst anklage mod ham. For at gøre Picquart tavs, blev han i januar 1897 kommanderet til et algerisk skytteregiment. Ikke desto mindre forfattede han et memorandum om sagen, som dog fokuserede mere på Esterhazy end på Dreyfus, og sendte det gennem sin advokat til republikkens præsident, Félix Faure, og til senator Gustave Scheurer-Kestner. Dermed sikrede han sig – bevidst om konsekvenserne for sin egen person –, at hans beskyldninger mod Esterhazy og dermed hans overbevisning om Dreyfus' uskyld nåede ud til offentligheden. I generalstaben forsøgte man ihærdigt at diskreditere ”redebemudseren” Picquart, og man gik endog så langt som til at udfærdige falsk bevismateriale. På omtrent samme tid identificerede en parisisk bankier Esterhazys håndskrift som værende identisk med den på *bordereau*'et, hvorpå Mathieu Dreyfus indgav politianmeldelse mod Esterhazy. Retssagen mod Esterhazy blev indledt den 4. december 1897. Imidlertid erklærede tre skriftsagkyndige – efter at de var blevet stillet et generøst honorar i udsigt –, at Esterhazy ikke var forfatter af *bordereau*'et. Den

11. januar 1898 afsluttede krigsretten sagen med en frifindelse.

J'accuse!

Den 13. januar 1898 offentliggjorde George Clemenceau, redaktøren af avisen *L'Aurore* et åbent brev til republikkens præsident, skrevet af Frankrigs kendteste samtidige forfatter, Émile Zola. Det åbne brev bar med store typer overskriften ”*J'accuse...*” (”Jeg anklager ...!”). Mens Clemenceau i 1894 havde beklaget den for milde straf for Dreyfus' højforræderi, stod han fra nu af i spidsen for *les dreyfusards* og havde kunnet overtale Zola til offentligt at tage parti for den uskyldige. Allerede forinden var Zola af vicepræsidenten for det franske senat, Scheurer-Kestner, gennem talrige samtaler og forsøg på overbevisning blevet opfordret til at tage stilling. Frifindelsen af Esterhazy to dage tidligere blev anstødsstenen til det åbne brev, som Zola skrev hen over en nat. I sit anklageskrift udstillede han – med en lige så kraftig offentlig virkning, som den Luther i sin tid havde skabt med sine 95 teser – statsræsonen samt det korrupte militærapparat og dets medskyldige. Han nævnte alle de implicerede ved navn, vel vidende, at han nu selv måtte regne med strafferetslige konsekvenser. Reaktionen på anklageskriftet var lige så højlydt som modstridende. På den ene side udløste det en strøm af solidaritetstilkendegivelser, på den anden side opstod der under påvirkning fra konservative kredse og kirken en ophidset pøbel.

Senest nu blev det åbenbart, at der i Frankrig stod to uforsonlige lejre over for hinanden: *Dreyfusarderne*, som blev rekrutteret blandt venstreorienterede intellektuelle, liberale journalister og jurister, og som var overbeviste om den jødiske kaptajns uskyld, og *anti-dreyfusarderne*, hvis fortalere kom fra den konservative lejr, militæret og kleresiet og Antisemitligaen: ”Anti-dreyfusardernes ideologi bevægede sig hurtigt i retning af nationalisme, der ofte havde antisemitiske overtoner. For den autoritære nationalisme, som var fjendtligt indstillet over for intellektuelle, antiindividualistisk, antiprotestantisk, antiparlamentarisk, xenofob og militaristisk, drejede det sig om at standse

---

som bog: *Lettres d'un innocent*. Paris 1898.

Zolas åbne brev på forsiden af *L'Aurore* 13. januar 1898

nationens tilbagegang, idet den med grundlag i hærens og kirkens institutioner ønskede at bygge en stærk stat, der orienterede sig mod traditionelle værdier. Orden, autoritet og fædreland var centrale begreber i det værdisystem, som dets forkæmpere ønskede at genskabe. Protestanterne, jøderne, frimurerne og de fremmede udgjorde en trussel mod det nationale fællesskab af de retskafne mennesker, som var fremskridtets tabere, og som udgjorde flertallet i anti-Dreyfus-bevægelsen.¹²

I det tyske udenrigsministeriums arkivalier findes et dokument, som tager stilling til Zolas *J'accuse!*, men som dog aldrig nåede sin adressat. Det drejer sig om et notat af den tyske kejser Wilhelm II, som han skrev efter læsning af det åbne brev. Det lød: "Bravo Zola!" I den samtidige presse i ind- og udland findes der talrige kommentarer og også karikaturer, som fremstiller Zola som såvel fornuftens og retfærdighedens helt som en foragtelig redebesmudser i *la Grande Nation*. Som Zola havde forventet det, blev der kort tid efter offentliggørelsen af hans åbne brev anlagt en sag mod ham for bagvaskelse med krav om maksimal straf (ét års fængsel og 3000 francs

i bøde). Selv om retten forsøgte at forhindre, at Dreyfus-sagen blev gjort til genstand for retsforhandlingerne, mislykkedes dette. På anklagebænken gentog Zola sin overbevisning: "Dreyfus er uskyldig: Det sværger jeg. Jeg sværger det ved mit liv og ved min ære (...)."¹³ Det førte til tumulter og gadeslagsmål. I Algeriet kom det til pogromagtige opstande, hvorunder talrige mennesker blev såret. Max Régis, Algiers borgmester og præsident for den antijødiske liga, sendte under råb som "Leve hæren! Ned med jøderne!" sine tilhængere ind i byens jødiske kvarter.¹⁴ Efter råd fra sin advokat og sine venner unddrog Zola sig fængselsstraffen, idet han forlod Frankrig samme aften, som dommen var blevet forkyndt, og slog sig ned i London og efterfølgende i en landsby i grevskabet Surrey.

Takket være Zolas solidaritetserklæring og den Liga for Menneskerettigheder (*Ligue française pour la défense des droits de l'homme et du citoyen*), som få uger senere blev stiftet af folk blandt dreyfusarderne, og som beslutsomt gik i brechen for Dreyfus, blev sagen nu en international affære, der blev fulgt i hele verden. Efter

12 Esther Benbassa: *Die Geschichte der Juden in Frankreich*. Berlin-Wien 2000, s. 180.

13 Cit. efter: Alain Pagès/Karl Zieger: *Emile Zola. Die Dreyfus Affäre. Artikel, Interviews, Briefe*. Innsbruck 1998, s. 34.

14 Se E. Benbassa (note 12), s. 182.

at Lucie Dreyfus i flere år havde forsøgt at få rejst en appelsag for sin mand, blev denne nu tilstået. I slutningen af samme år stiftede anti-dreyfusarderne *Ligue de la patrie française*¹⁵, der kraftigt protesterede mod en appelsag og på kort tid talte 500.000 medlemmer. Samtidig havde Esterhazy offentligt bekendtgjort, at det var ham, som havde forfattet *bordereau*et, henholdsvis havde gjort det på befaling af sin foresatte, oberst Jean Sandherr.

Den 9. juni forlod Dreyfus Djævleøen om bord på "Sfax" med kurs mod Frankrig, hvor han den 30. juni gik i land i Bretagne og derfra blev bragt til militærfængslet i Rennes. En uge senere begyndte appelsagen, der sluttede med domsafsigelse den 9. september. Journalister fra alle kontinenter var rejst til Rennes for at overvære retsforhandlingerne. Alle ventede spændt på dommen, som – således var den enstemmige opfattelse – kun kunne resultere i en frifindelse. Bestyrtelsen blandt dem, som havde overværet processen, var grænseløs, da fem af de syv dommere stemte for en fornyet domfældelse. Theodor Herzl, der overværede processen i Rennes, skrev: "Om aftenen, lørdag den niende september 1899 blev der gjort en ejendommelig afsløring, som i den grad har fremkaldt almindelig opsigt i samtlige dele af verden, der er forsynet med telegrafråde. Det blev nemlig afsløret, at en jøde kan nægtes retfærdighed af ingen anden årsag end den, at han er jøde. Det blev afsløret, at man kan pine en jøde, som om han ikke var noget menneske. Det blev afsløret, at man kan idømme en jøde en skændig straf, selv om han er uskyldig."¹⁶

Den internationale presse reagerede forfærdet på den fornyede dom til "10 års fæstningsarrest under tilståelse af formildende betingelser". Mange kunstnere og internationalt kendte personligheder erklærede deres solidaritet med den med urette dømte. Edvard Grieg aflyste samtlige koncertrejser til Frankrig. Mange starter truede med at boykotte verdensudstillingen i Paris i 1900. Kun få dage efter domsafsigelsen, den 19. september 1899, så den ny præsident Émile Loubet sig tvunget til at benåde Dreyfus.

Dreyfus accepterede imidlertid kun benådningen under den betingelse, at han fortsat kunne kæmpe for at bevise sin uskyld, for med benådningen blev der tillige vedtaget en amnesti for alle, der var involveret i sagen.

Det varede endnu syv år, før Dreyfus' ære blev genoprettet. Hans rehabilitering fandt sted den 12. juli 1906 nøjagtig dér, hvor han knap tolv år tidligere foran øjnene af tusinder var blevet degraderet: på pladsen foran *l'École militaire* i Paris. Den overbeviste dreyfusard og senere franske ministerpræsident Léon Blum beskrev i 1935 afslutningen på affæren i tilbageblik: "Hermed var vor egentlige opgave tilendebragt, og dreyfusarderne blev atter almindelige mennesker. Vi begyndte atter at leve som resten af verden, således som vi havde levet tidligere; vi brændte ganske vist stadig for sagen og var stadig helt overbeviste, men ikke længere fuldstændigt opslugte og forheksede – vi fandt atter plads i os til egne interesser, egne bekymringer og hverdagens sædvanlige følelser."¹⁷

Afslutningen på Dreyfus-affæren var næsten et eventyr. De gode blev belønnet: Clemenceau blev ministerpræsident, Picquart krigsminister, og Dreyfus blev forfremmet til major og gjort til ridder af Æreslegionen. Som 55-årig drog han i 1914 ud i krigen mod Tyskland. Kun Zola oplevede ikke Dreyfus' rehabilitering som retfærdighedens fuldstændige sejr; han døde i 1902 under mystiske omstændigheder.¹⁸ Fordi eventyr netop udmærker sig ved ikke at være virkelige, sejrede den fuldstændige retfærdighed til slut kun i eventyret. For i virkeligheden har den øverste mand i staten – om det nu er kejseren eller præsidenten – altid det sidste ord, og denne sagde "non", da det i 2006 – 100-året for Dreyfus' rehabilitering – blev foreslået at flytte Dreyfus til det parisiske Pantheon, til en placering ved siden af Émile Zola. Dette privilegium er i den virkelige verden forbeholdt heltene i *la Grande Nation*, og Dreyfus var blot et offer – lød argumentationen. En sådan *geste d'honneur*, således som den på

15 Ud af denne fremstod i 1908 den forsat dreyfus-fjendtlige og antisemitiske avis *L'Action française*.

16 Theodor Herzl under pseudonymet Benjamin Seff: Fünf gegen Zwei. I: *Die Welt*. 15. september 1899.

17 Léon Blum: *Beschwörung der Schatten. Die Affäre Dreyfus*. Berlin 2005, s. 94.

18 Zola døde under en brand i sin lejlighed. Om det var en ulykke eller brandstiftelse kunne ikke opklares. Da tusinder af parisere fulgte ham på den sidste færd, blev Dreyfus i sørgetoget offer for et attentatforsøg, som han overlevede med lettere kvæstelser.

Dreyfus' tid kunne ses i talrige allegoriske afbildninger, eksisterer vel netop kun i eventyrerne.

Historiens morale

En sådan affære var dengang uden fortilfælde. Den er endnu i dag et politisk lærestykke, når det drejer sig om civilcourage og borgerlig medbestemmelse i samfundsmæssige processer, således som det for eksempel er vist med loven af 1905, der fastlagde adskillelsen af kirke og stat i Frankrig. Men den er også et lærestykke mod militær kadaverdisciplin, som viser, at der også i militæret var karakterstærke personligheder som Georges Picquart, som trods visheden om egen risiko tog parti for en kollega, selv om han hverken havde haft personlig kontakt til denne eller delte dennes overbevisninger.

Medierne udviste under affærens forløb en afskrækkende magt. Uden de samtidige reportager ville Dreyfus-sagen næppe være blevet en national affære, og det samme ville have gjort sig gældende, hvis ikke intellektuelle som Zola havde taget offentlig stilling. Affæren anses derfor af mange som de "intellektuelles" fødselstidspunkt, et begreb, som på den tid blev præget af nationale, højreradikale og klerikale kredse og nedsættende brugt om de journalister, forfattere, kunstnere og venstreorienterede politikere, som gik i brechen for Dreyfus. De, der i 1898 stiftede Ligaen for Menneskerettigheder – som i 1922 tog initiativ til den første internationale centralorganisation for menneskerettighedsbevægelsen –, kom fra denne kreds af intellektuelle.

Dreyfus-affæren var – for at bruge Heinrich Heines ord – blot et forspil. De samtidige, som fra Tyskland betragtede begivenhederne i Frankrig, ville ikke have troet det muligt, at rasende antisemitisme også ville kunne gribe store dele af deres eget samfund. Historien lærte dem noget andet.